

УДК 37.091.4.015.31: 796.011.3

НАТАЛІЯ ВАСИЛИГА
(Полтава)

**ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В. К. КРАМАРЕНКА**

Обґрунтовано актуальність вивчення науково-педагогічної спадщини В. К. Крамаренка, виявлено напрями дослідження його творчого доробку. Проаналізовано теоретичні погляди та практичні настанови педагога щодо фізичного виховання особистості.

***Ключові слова:** В. К. Крамаренко, педагог, фізичне виховання особистості, науково-педагогічна спадщина, освітньо-фізкультурна діяльність.*

Україна є соціально орієнтованою державою, тому її основним завданням постає сприяння духовному, інтелектуальному, фізичному зростанню молодого покоління. Гармонійний та всебічний розвиток особистості, заснований на нормах, цінностях, сенсі життя, змінює адаптивні можливості організму людини і реалізується через формування культури здоров'я. Невід'ємною та вкрай важливою частиною цього процесу є фізичне виховання, відродження і подальший розвиток якого тісно пов'язані з об'єктивною оцінкою історичних реалій та неупередженим вивченням історико-педагогічних надбань минулих століть.

У цьому контексті цікавою і актуальною для сьогодення виявляється творча, науково-педагогічна спадщина Валентина Костянтиновича Крамаренка (1868-1958 рр.) – видатного педагога, науковця, талановитого викладача-методиста, активного громадського діяча та організатора фізкультурно-спортивної і оздоровчої роботи, який понад 60 років (із невеликими перервами) жив і працював в Україні.

Валентин Костянтинович стояв у витоків зародження в Україні наукових засад теорії і практики фізичного виховання. Він був учнем і послідовником видатного педагога, засновника наукових основ фізичного виховання П. Ф. Лесгафта (у розвитку ідеї лікарського контролю як науки), відомого ученого, педагога, одного із організаторів Міжнародного олімпійського комітету О. Д. Бутовського (у поширенні ідей олімпізму); був соратником відомих пропагандистів спорту та громадських діячів того часу Є. Ф. Гарнич-Гарницького та О. К. Анохіна.

На основі комплексного аналізу опублікованих матеріалів нами виділено такі основні напрями вивчення проблеми фізичного виховання у науково-педагогічній спадщині В. К. Крамаренка: 1) просвітницько-педагогічний – представлений роботами, у яких в узагальненому вигляді розкриваються теоретичні ідеї і практичні настанови В. К. Крамаренка щодо фізичного виховання особистості, висвітлюється досвід його роботи в різних типах навчальних закладів, наукових установах та організаціях (Г. К. Бірзін, М. Д. Зубалій, Г. І. Приходько, О. Б. Суник та ін.); 2) громадсько-спортивний – містить дослідження, в яких висвітлюється діяльність В. К. Крамаренка щодо організації і проведення, на той час перших в Україні, масштабних спортивно-просвітницьких заходів, показано співпрацю ученого із громадськими організаціями, його роботу у відомих періодичних виданнях того часу (О. К. Анохін, О. М. Вацеба, А. П. Векше, В. В. Драга та ін.); 3) фізкультурно-оздоровчий – представлений науковими працями, в яких узагальнюються погляди В. К. Крамаренка щодо посилення уваги суспільства до питань збереження здоров'я підростаючого покоління, формування навичок здорового способу життя молоді, формування здатності до самореалізації та саморозвитку людей усіх вікових категорій (М. З. Крук, Н. Є. Пангелова, Ю. П. Черпак та ін.); 4) медико-профілактичний – містить роботи, в яких розкриваються теоретико-методичні основи діяльності В. К. Крамаренка як педагога-лікаря у галузях лікувальної фізичної культури, спортивної медицини, фізичної реабілітації, масажу, лікарського контролю (Н. А. Белая, А. А. Бірюков, Л. А. Кунічев та ін.).

Виділені напрями дослідження творчої спадщини В. К. Крамаренка розглядаємо також із урахуванням часу їх появи у науковому просторі, що дає можливість показати розглядувану проблему фронтально, крізь призму оцінок представниками різних епох. У зв'язку з цим нами виділено такі групи праць: 1) *1911-1958 рр.* – прижиттєві публікації про спадщину В. К. Крамаренка, які включали статті у періодичних виданнях того часу, в яких постать В. К. Крамаренка висвітлювалась переважно у контексті наукових та громадсько-спортивних подій, безпосередньо його колегами, прибічниками та учнями (О. К. Анохін, 1911; А. П. Векше, 1914; Г. К. Бірзін, 1924; М. І. Подвойський, 1928); 2) *1959-1991 рр.* – наукові доробки, написані після смерті видатного науковця у радянський період, у яких творчість В. К. Крамаренка розглядалася частіше у медико-профілактичному та фізкультурно-оздоровчому напрямках (О. Б. Суник, 1963; Л. А. Кунічев, 1980; Н. А. Белая, 1983; А. А. Бірюков, 1988);

3) із кінця 1991 р. до сьогодні – дослідження, які побачили світ у період незалежної України. Плеяда сучасних науковців розглядають постать В. К. Крамаренка у різних напрямках: просвітницько-педагогічному, громадсько-спортивному, фізкультурно-оздоровчому, медико-профілактичному (О. М. Вацеба, 2008; Г. І. Приходько, 2008; Ю. В. Черпак, 2012; М. Д. Зубалій, 2013).

Таким чином, творча спадщина В. К. Крамаренка привертала увагу багатьох учених, педагогів, громадських та спортивних діячів, проте вона досліджувалася переважно в руслі його фізкультурно-оздоровчої, медико-профілактичної та спортивно-громадської діяльності. Праці, що становлять просвітницько-педагогічний напрям дослідження здобутків В. К. Крамаренка, епізодично та фрагментарно висвітлюють його педагогічні ідеї та практичний досвід щодо фізичного виховання особистості. Усебічне науково-теоретичне вивчення проблеми фізичного виховання особистості (обґрунтування мети, завдань, принципів; дослідження змісту, методів, форм) у спадщині В. К. Крамаренка не здійснювалося. Отже, актуальність проблеми для сьогоднішнього та її недостатня дослідженість в історико-педагогічній науці надає можливість визначити значимість і мету дослідження, яка полягає у необхідності цілісного наукового аналізу педагогічних ідей і досвіду В. К. Крамаренка щодо фізичного виховання особистості. Тому метою статті є ознайомлення з творчою постаттю педагога, обґрунтування актуальності вивчення його науково-педагогічної спадщини і виявлення головних напрямів дослідженості проблеми.

Свою науково-педагогічну діяльність Валентин Костянтинович розпочав із 1889 р. – часу вступу і навчання в університеті Св. Володимира у Києві. У 1908 р. під керівництвом В. К. Крамаренка була відкрита перша школа масажу та лікувальної гімнастики, наступного року ним вперше у Росії було здійснено спробу створити Інститут фізичної культури. Ці події стали початком активної науково-педагогічної діяльності педагога-лікаря. Щиро вболіваючи та переймаючись за стан здоров'я учнівської молоді та рівень проведення уроків фізичної культури, Валентин Костянтинович у 1910 р. сприяв відкриттю щорічних літніх курсів з підготовки вчителів гімнастики для навчальних закладів, взявши на себе безпосереднє керівництво.

Свої новаторські ідеї у сфері зміцнення здоров'я і фізичного розвитку учнівської молоді В. К. Крамаренко активно впроваджував у практику експериментальних шкіл, які відкривалися на початку ХХ століття в Україні по прикладу країн Центральної Європи (Німеччини та Австрії, куди був відряджений для навчання [3, с. 46]). При цьому він зарекомендував себе як талановитий педагог і методист. Одна з таких шкіл – Жіноча лісова гімназія у Пущі-Водиці під Києвом, де Валентин Костянтинович очолював фізичне виховання. Школа знаходилась у сільській місцевості і близькість з природою дозволяла по новому підійти до вирішення задач фізичного виховання гімназисток. Замість гімнастичного залу в гімназії був збудований критий майданчик, добре і раціонально оснащений різноманітним інвентарем. Під керівництвом В. К. Крамаренка вихованки гімназії цілий рік займалися фізичними вправами на свіжому повітрі, що сприяло постійному загартуванню організму [1].

У 20-30-і рр. ХХ ст. свій педагогічний досвід та знання з фізичної культури Валентин Костянтинович переносить у радянські установи та організації – спочатку у Всеобуч, згодом у Наркомат охорони здоров'я, Наркомат праці, Міністерство освіти України. Тут він боровся із формальними системами підготовки та загартування бійців Червоної армії. Водночас учений створив

у Всеукраїнському інституті гігієни і виховання потужну базу для наукового обґрунтування фізичного виховання дітей-підлітків. У 1922 р., керуючи науково-навчальною частиною курсів Всеобучу, В. К. Крамаренко одержує звання професора. Він читає лекції з фізичного виховання і фізичної культури, методики і фізіології рухів людини у Вищій військово-педагогічній школі у Києві, працює у різних наукових закладах Харкова, бере участь в роботі сесії Академії Педагогіки з питань фізичного виховання учнів радянської школи [2].

Наукова спадщина В. К. Крамаренка нараховує близько 30 книг, у періодиці опубліковано понад 200 науково-методичних і популярних статей із фізичного виховання і розвитку, формування здорового способу життя, лікувального масажу та лікарського контролю. Серед найпопулярніших робіт ученого, в яких висвітлено основні питання фізичного виховання і формування здорового способу життя людини, можемо назвати: «Про фізичний розвиток і виховання», 1911 р., «Звіт про двомісячні гімнастичні курси при Управлінні Київського навчального округу», 1912 р., «Основи навчання про елементарні вправи», 1913 р., «Лекції про виховання і фізичне оздоровлення дітей», 1928 р., «Виховання осанки», 1953 р.

За В. К. Крамаренком, процес фізичного виховання повинен бути безперервним і природним. Саме цим основним положенням відповідала власна концепція національної системи фізичного виховання лікаря-педагога: «Якщо ми додамо до простих природних вправ легкої атлетики складні, у вигляді різних ігор, видів спорту, танців і розумної ручної праці, тоді у нас складеться струнка система нашого національного фізичного виховання» [4, с. 7]. Науковець стверджував, що основним засобом фізичного розвитку та національного виховання людини повинні бути «елементарні рухи» – найпростіші із циклу доцільних і координованих рухів [5, с. 14].

Завдяки своїй природності, вважав учений, запропонована система буде самою доступною для застосування, особливо тоді, коли головною перешкодою на шляху розвитку фізичного виховання та спорту, особливо в школах, є відсутність необхідних умов для проведення навчальних занять. Така система не вимагає окремого гімнастичного залу та дорогих нерухомих приладів. Для неї цілком достатньо актового або рекреаційного залу, оснащеного простими приладами, які легко переносити та замінити природними перешкодами (стійки для стрибків, приставні сходи, канати гантелі тощо) [4, с. 11].

Отже, педагогічна спадщина Валентина Костянтиновича Крамаренка відрізнялася широтою інтересів і яскраво вираженим новаторством: готував навчальні програми з гімнастики для різних типів навчальних закладів, керував курсами підготовки вчителів гімнастики, публікувався та редагував власне періодичне видання, читав публічні лекції, розробляв нові фізичні вправи та методичні поради щодо їх використання, проводив експериментальні наукові дослідження із застосування медико-біологічних методів, був організатором знакових для України спортивних заходів, брав участь у діяльності спортивних товариств і гуртків м. Києва й ін.

Перспективою подальших наукових пошуків вважаємо обґрунтування педагогічних ідей В. К. Крамаренка щодо фізичного виховання особистості, виявлення доцільності використання позитивного доробку ученого в сучасних умовах розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Векше А. П. Новые веяния / А. П. Векше // Сокол. – М., 1914. – № 4-5. – С. 4.
2. Драга В. В. Лікар, педагог, учений / В. В. Драга // Олімпійська арена. – К., 2009. – № 3. – С. 43.
3. Зубалій М. Д. Організатор перших курсів для вчителів гімнастики : до 145-річчя від дня народження В. К. Крамаренка і 100-річчя Першої Російської олімпіади в Києві / Микола Дмитрович Зубалій // Фізичне виховання в сучасній школі. – К., 2013. – № 3. – С. 46-47.
4. Крамаренко В. К. О физическом развитии и воспитании. Издание учреждения «Veritas» / В. К. Крамаренко. – К : Печатня и литография М. Д. Счастливцева, 1911. – 54 с.
5. Крамаренко В. К. Основы учения об элементарных упражнениях / В. К. Крамаренко // Красота и сила. – К., 1913. – № 17-18. – С. 14-15.

НАТАЛИЯ ВАСИЛИГА

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ В НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. К. КРАМАРЕНКО

Обоснована актуальность изучения научно-педагогического наследия В. К. Крамаренко, выявлены направления исследования его творчества. Проанализированы теоретические взгляды и практические установки педагога по физическому воспитанию личности.

Ключевые слова: В. К. Крамаренко, педагог, физическое воспитание личности, научно-педагогическое наследие, образовательно-физкультурная деятельность.

NATALIA VASYLYHA

PHYSICAL EDUCATION OF PERSONALITY IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. K. KRAMARENKO

This article reveals the creative, scientific and pedagogical heritage of Valentine Kramarenko (1868-1958) – an outstanding teacher, scientist, talented teacher-methodologist, social activist and organizer of sports and sports and recreation activities who lived and worked in the Ukraine for over 60 years (with a few interruptions). The aim of this article is to familiarize readers with a wide range of creative figure of the teacher, the rationale for the study of the relevance of his scientific and pedagogical heritage, to identify the main areas of the study of the problem.

The article highlights the research directions of the creative heritage of V. K. Kramarenko and also considers the stages of the problems with the time of their appearance on the scientific space that gives an opportunity to show the problem frontally, through the prism of the guest representatives from different eras.

It is proved that the cultural heritage of V. K. Kramarenko attracted the attention of many scientists, educators, public and sports figures, but it was studied mainly in line with its physical well-being, health prevention and sports and social activities. The works constituting educational and pedagogical direction of the research of the achievements of V. K. Kramarenko episodically, fragmentary illuminate his pedagogical ideas and practical experience in physical education of the individual. Consequently, the relevance of the problem for the present time and its lack of research in historical and pedagogical science allow determining the significance and purpose of the study, which is the need for a holistic scientific analysis of pedagogical ideas and experience of V. K. Kramarenko in the context of physical education of the person.

The study reveals that the pedagogical heritage of V. K. Kramarenko shows breadth of interests and pronounced innovation: preparing training programs in gymnastics for different types of educational institutions, leading training courses for teachers of gymnastics, publishing and editing his own periodical, public lectures, developing new physical exercises and methodological advice on their use, conducting experimental research on the application of biomedical techniques, organizing iconic sporting events in the Ukraine, participating in the activities of sports associations and clubs of Kiev etc.

The article establishes the prospect of further scientific research which are to justify pedagogical ideas of V. K. Kramarenko regarding the physical education of the individual,

and to reveal expediency of using the positive heritage of the scientist in modern conditions of the society.

Keywords: *V. K. Kramarenko, teacher, physical education of personality, pedagogical heritage, educational and athletic activities.*

Одержано 6.05.2014, рекомендовано до друку 20.05.2014.